

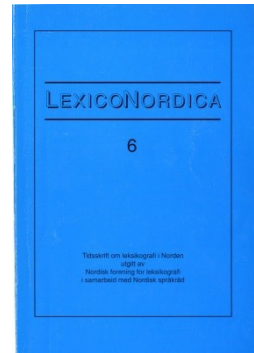
LexicoNordica

Titel: De svenska LEXIN-ordböckerna ur ett (ställföreträdande) användarperspektiv

Forfatter: Sven-Göran Malmgren

Kilde: LexicoNordica 6, 1999, s. 79-90

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

De svenska LEXIN-ordböckerna ur ett (ställföreträdande) användarperspektiv

Four dictionaries in the 'Lexin' series of 'immigrants' dictionaries' are investigated from a user's point of view: the monolingual *Svenska ord* ('Swedish words', originally with 17.000 lemmas), and the bilingual Swedish-Serbo-croatian dictionary (with 17.000 lemmas) and the Swedish-Somali and Swedish-Vietnamese dictionaries (with 5.000 lemmas). It is claimed that the two bigger dictionaries constitute excellent pieces of lexicographic work, while the smaller dictionaries suffer from serious deficiencies. These two dictionaries are based on an abridged version of *Svenska ord*, but the abridgement has not been performed in a professional way. It is proposed that future bilingual lexin dictionaries should be produced by target language experts in cooperation with the authors of *Svenska ord*. Also, the idea of a special category named 'immigrants' dictionaries' is questioned. Basically, the principles underlying work on dictionaries for immigrants are the same as the standard principles underlying all work on bilingual dictionaries.

Grundidén bakom de svenska LEXIN-ordböckerna (härefter förenklat "lexinordböckerna") är välkänd. På basis av en enspråkig svensk ordbok (*Svenska ord*) med generösa uppgifter om uttal, verbvalens m.m., med ett lemmaurval bl.a. innefattande ett antal viktiga samhällstermer och med ett särskilt bildlexikon över de viktigaste orden eller rättare ordfälten skulle ett antal tvåspråkiga ordböcker från svenska till de viktigaste invandrar språken i Sverige utarbetas. Den svenska delen, källspråksdelen med från början ca 17.000 lemman, skulle vara gemensam för den svensk-turkiska, den svensk-serbokroatiska etc. ordboken. När det visade sig att det inte fanns resurser för att utarbeta stora tvåspråkiga ordböcker till mindre invandrar språk, skapades den enspråkiga s.k. "Mini-lexin" med ca 5000 lemman, och på grundval därav svensk-vietnamesiska, svensk-somaliska etc. ordböcker.

Lexinordböckerna innebär i vissa avseenden en intressant innovation inom den svenska lexikografien. Man kan ha vissa principiella reservationer mot själva grundidén – idealt borde det svenska lemmaurvalet i varje tvåspråkig ordbok bygga på en kontrastiv analys av målspråket i förhållande till svenska –, men det väsentliga är att den har skapat ekonomiska förutsättningar för produktion av tvåspråkiga ordböcker med tämligen få potentiella köpare. Hittills har de emellertid knappast uppmärksammats efter förtjänst i den lexikografiska debatten. Två kortare recensioner av *Svenska ord* resp. den stora Svensk-turkiska ordboken (Bergenholtz 1994, Garlén 1985) hör till de viktigaste av de få artiklar av forskare utanför LEXIN-projektet som tidigare publicerats.

I och med att lexinidén exporterats till Danmark, Norge och Island har dock diskussionen om invandrarordböcker tagit ny fart i Norden, och de svenska lexinordböckerna har välförtjänt kommit mera i ramp-ljuset än tidigare. Denna uppsats är ett försök – av en utomstående betraktare – att värdera hur väl användarnas behov täcks av de svenska lexinordböckerna i deras olika varianter: Svenska ord och stora och mindre tvåspråkiga lexinordböcker. Det bör från början sägas, att det lexikografiska arbete som ligger bakom det svenska grundmaterialet framstår som högst respektingivande. Några förslag till kompletteringar av den svenska mikrostrukturen kommer likväl att ges; det rör sig utslutande om kompletteringar som skulle kunna göras med begränsad arbetsinsats, och enligt min mening vore var och en av dessa kompletteringar viktigare än en utökning av lemmauppsättningen med ett eller annat tusental ord (om man bortser från högfrekventa nyord). Förhoppningsvis kan något eller några av dessa förslag beaktas i arbetet på kommande upplagor av de svenska lexinordböckerna, kanske också i arbetet på danska, norska och isländska lexinordböcker.

Som representant för de stora tvåspråkiga lexinordböckerna väljs *Svensk-serbokroatiskt lexikon* (Sv-Se) och som representanter för de små lexinordböckerna väljs *Svensk-somaliskt lexikon* (Sv-So) och *Svensk-vietnamesiskt lexikon* (Sv-Vi).¹ De mindre lexinordböckerna, som började komma ut i slutet av 1980-talet, har veterligen knappast uppmärksammats alls i den lexikografiska diskussionen; detta bidrag kan därför i viss mån ses som en försenad recension av dessa ordböcker. Självfallet gör jag dock inte anspråk på att säga något om kvalitén på målspråksdelen – t.ex. hur väl ekvivalenterna svarar mot de svenska uppslagsorden – i ordböckerna.

De tvåspråkiga lexinordböckerna och andra tvåspråkiga ordböcker

En tvåspråkig lexinordbok är i första hand en svenska-L1-ordbok för icke-svensktalande och följaktligen främst en receptionsordbok för denna användargrupp. Generellt innehåller den inte ingångar från målspråket; den somaliske användaren kan normalt inte på ett enkelt sätt få reda på svenska ekvivalenter till somaliska ord. Undantag är de ord som ingår i de s.k. bildtemana – centrala ord från semantiska fält som FAMILJ, NATUR etc. De är relativt få men gör trots allt att lexinordböckerna får en mer aktiv karaktär än vanliga tvåspråkiga ordböcker med L1 som målspråk.

¹ Genomgående citeras förstaupplagorna av de tvåspråkiga ordböckerna och andraupplagan av Svenska ord. I de fall senare upplagor har utkommit har de i allmänhet (jfr nedan) inte förändrats på de punkter som diskuteras i uppsatsen.

Andra inslag i lexinordböckerna som främst eller enbart tillgodoser produktionsaspekten är noggranna uttals- och böjningsangivelser, morfologiska exempel, främst sammansättningar, och uppgifter om hur verben konstrueras.

Frågan är dock om det råder en artskillnad eller enbart en gradskillnad mellan en svensk-somalisk ordbok för somalier och t.ex. en holländsk-svensk ordbok för svenskar. Båda ordböckerna är i första hand receptionsordböcker, och även i den holländsk-svenska ordboken finns vissa uppgifter som främst tillgodoser produktionsaspekten, t.ex. genus- och böjningsuppgifter på de holländska substantiven. En av de viktigaste användarsituationerna, vad gäller båda ordböckerna, torde uppstå vid läsning av litteratur på det främmande språket. Den kloke användaren slår upp ord som han inte förstår och passar samtidigt på att på att i förekommande fall lära sig hur dessa ord böjs och används. Det är alltså fråga om en klassisk inlärnings- och användarsituation som har en på en gång "passiv" och "aktiv" karaktär, och den är lika relevant för svensken som lär sig holländska som för somaliern som lär sig svenska.

Skillnaden mellan konventionella tvåspråkiga ordböcker och "invandrarordböcker" framstår som ännu mindre om man jämför en holländsk-svensk **plus** en svensk-holländsk ordbok med en svensk-somalisk **plus** en (tyvärr endast tänkt) somalisk-svensk "invandrarordbok". Att en del av den (produktionsinriktade) information som normalt skulle ha stått i den (aktiva) somalisk-svenska ordboken nu står i den (förväntat passiva) svensk-somaliska ordboken är knappast avgörande. Det är därför, menar jag, inte givet att det är fruktbart att tala om en särskild kategori "invandrarordböcker", och i varje fall gäller standardreglerna för vanliga tvåspråkiga ordböcker – om betydelsedifferentiering, om metaspråk m.m. i aktiva resp. passiva ordböcker (se Svensén 1987) – självklart också för "invandrarordböcker" (jfr nedan).

Svenska ord och de stora tvåspråkiga lexinordböckerna

Svenska ord är på många sätt en konventionell svensk definitionsordbok och kan bedömas som sådan. De inslag som ger ordboken karaktär av "invandrarordbok" är, bortsett från förekomsten av ett litet antal speciella samhällsord, främst två: bildfemana och principen att ge presensformen av verben som uppslagsform i stället för infinitiven.

Den senare principen, eller kanske rättare motiveringen bakom denna princip, är intressant från lexikografiteoretisk synpunkt. Från pedagogiskt håll har med rätta påpekats, att presensformen är mer informativ än infinitivformen: utifrån presensformen har man större chans att sluta sig till övriga verbformer än utifrån infinitivformen. Vet man att det heter *jagar* i presens – för att ta det gynnsammaste fallet –

så genererar man lätt infinitivformen *jaga* och alla andra former av verbet. Men har man infinitivformen *jaga*, kan man inte veta hur presensformen ser ut. Det intressanta är emellertid, som påpekas av Garlén (1985), att detta i och för sig riktiga resonemang är ett stöd för lexinprincipen enbart från produktionssynpunkt. Från receptionssynpunkt innebär resonemanget däremot faktiskt ett argument för motsatsen, dvs. för att ta upp infinitivformen som uppslagsform. Användaren som träffar på den okända verbformen *jagar* vid läsning av en svensk text kan nämligen konstruera infinitivformen *jaga* (och därmed hitta ordboksartikeln om infinitivformen är uppslagsform), men om han träffar på formen *jaga*, kan han inte konstruera presensformen *jagar* (och därmed inte utan vidare hitta ordboksartikeln om presensformen är uppslagsform). Det innebär naturligtvis inte att den princip som valts i Svenska ord är felaktig, men den är kanske inte fullt så okontroversiell eller självklart värdefull som det ibland framställs (t.ex. i Bergenholtz 1994).

Ett annat inslag i Svenska ord (och de tvåspråkiga lexinordböckerna) som främst tillgodoser produktionsaspekten är förekomsten av sammansättningar där uppslagsordet ingår. Det kan se ut så här.

passagerare [ˈpasaʃeːrare] <i>passagerar(e)n</i>	skuld [skulːd] <i>skulden skulder</i> subst.
<i>passagerare passagerarna</i> subst.	1 (lånade) pengar som måste betalas tillbaka
person som åker med, resande ☞ 17:34	△ <i>skatteskuld</i>
△ <i>plats för fyra passagerare</i>	△ <i>studieskuld</i>
△ <i>fripassagerare</i>	△ <i>skuld(e)brev -et</i>
△ <i>passagerar färja -n</i>	

Fig. 1. Ur artiklar i Svenska ord.

Tanken med att ta upp sammansättningen *fripassagerare* i artikeln **passagerare** och *skatteskuld* och *studieskuld* i artikeln **skuld** är naturligtvis att användaren som slår upp dessa artiklar ska lära sig ett eller annat nytt ord "i förbifarten". Dessutom kan sammansättningarna bidra till att motivera och konkretisera betydelseindelningen. Det är en utmärkt idé, och den fungerar bra när de sammansättningar som ges är lätt tolkbara. Men detta villkor är inte uppfyllt i våra exempelartiklar. Förlederna *fri-* och *skatt(e)-* är flertydiga; det går inte för en icke-svensk att gissa att *fripassagerare* betyder 'gratispassagerare' och att *skatteskuld* betyder 'skuld på inkomstskatten', och dessa ord står inte heller som egna uppslagsord. Det är inte heller lätt för den icke-svenske användaren att räkna ut att förleden *studie-* i *studieskuld* går tillbaka på ordet *studium* och inte på ordet *studie* (båda finns som uppslagsord). Ogenomskinliga, och oförklarade, sammansättningar av detta slag är relevanta endast för användare med kunskaper på praktiskt taget modersmålsnivå i svenska, och dit hör knappast Svenska ord:s normalanvändare. Många sammansättningar av typen *fripassagerare* borde därför

förklarats (enklast enligt mönstret "till **fri 3**"), och givetvis borde de översättas i de tvåspråkiga lexinordböckerna – vilket långtifrån alltid sker.

Ett område där Svenska ord och de stora tvåspråkiga lexinordböckerna står mycket starkt är uttalsangivelserna. I själva verket var Svenska ord, när dess första upplaga kom ut 1984, utan tvekan den bästa moderna svenska uttalsordboken. Uttalsnotationen är lättbegriplig och samtidigt ytterst informativ; bl.a. får användaren information om tonaccent och indirekt även om bitryck (längdmarkeringarna under **målmedveten** i kombination med en regel som ges i inledningen):

medium [mɛ:djum] *mediet medier* (el. *media*) subst.

medveten [²mɛ:dve:ten] *medvetet medvetna* adj.

målmedveten [²mål:me:dve:ten] *-medvetet -medvetna* adj.

Fig. 2. Ur artiklar i Svenska ord

Ett par smärre kompletteringar skulle göra uttalsinformationen i lexinordböckerna nära nog fulländad. Betrakta följande artiklar:

doktor [dåk:tor] *doktorn doktorer* subst.
I läkare även som titel; ☉▷4:8-9

stad [sta:d] *staden* (el. *stan*) *städer* subst.
tätorrt med stor, samlad bebyggelse

Fig. 3. Ur artiklar i Svenska ord

Artiklarna illustrerar en utbredd föreställning inom snart sagt all lexikografi, nämligen vad man kan kalla "föreställningen om grundformens prominens". Men grundformen – t.ex. obestämd form singular hos substantiven – är naturligtvis inte på något sätt viktigare än de böjda formerna, och om någon speciell uttalsvårighet är förknippad med en viss böjningsform så måste denna böjningsform förses med egna uttalsangivelser. Lyckligtvis är sådana uttalsvårigheter sällsynta i svenskan, men de förekommer vid kanske några hundra ord, bl.a. *doktor* och *stad* (betoningen flyttas i formen *doktorer* och tonaccenten i formen *städer* strider mot huvudregeln). Dessa och liknande artiklar borde alltså förses med kompletterande uttalsuppgifter, och dessutom borde svenskans nästan heltäckande regler för uttal av böjda former – givet grundfor-

mernas uttal – ges i inledningen. Det kan göras på mindre än en sida (så t.ex. i inledningen till Nationalencyklopedins ordbok).

En ytterst värdefull informationskategori i Svenska ord är valensupplysningarna, som ges vid alla verb och ett mindre antal adjektiv. Notationen har ibland kritiserats men enligt min mening med orätt; i varje fall är det svårt att finna något enklare notationssystem som ger lika generell information (A, B står för personer, x för saker):

mönstrar [[?]mön:strar] mönstrade mönstrat
 mönstra(!) verb
 I åstadkomma mönster
 <A mönstrar x>
 Δ ett mönstrat tyg

mördar [[?]mö:r:dar] mördade mördat mörda(!)
 verb
 begå mord (på), avsiktligt döda
 <A mördar B>
 Δ statsministern mördades på öppen gata

Fig. 4. Ur artiklar i Svenska ord

Det må så vara att kanske bara en liten del av användarna förstår och gör bruk av denna information, men även om så är fallet förtar det inte dess värde. Det viktiga är att **möjligheten** att få reda på viktiga generaliseringar om svenska verb finns för den som är beredd att eventuellt anstränga sig lite extra.

En närliggande komplettering vore att ge valensinformation vid fler adjektiv och även vid ett antal viktiga substantiv. Minst lika värdefull som informationen att verbet *mörda* tar personsubjekt och personobjekt (jfr fig. 4) vore t.ex. upplysningen att det heter *mordet på B* (t.ex. *mordet på Kennedy*).

En sak som i stort sett är väl utförd i Svenska ord men som i några avseenden kunde förbättras är behandlingen av vissa strukturella drag i svenskans fraseologi. Det handlar bl.a. om konsistensen i behandlingen av några viktiga, naturliga ordgrupper. För att ta bara ett exempel, så har svenskan ett speciellt sätt att ange förfluten tid i samband med vissa tidsord, t.ex. orden för veckodagarna. Det heter sålunda *i måndags*, *i tisdags* etc. ('förra måndagen' etc.). Denna ytterst centrala information bör användaren få i varje veckodagsartikel (nu ges den endast under **tisdag**, och inte heller där förklaras uttrycket *i tisdags*), eller också kunde en av veckodagsartiklarna göras till en synopsisartikel som det hänvisas till från de andra sex.

Till fraseologin i vid mening hör slutligen partikelverben, en synnerligen central företeelse i svenskans lexikologi. Många svenska partikelverb kan i själva verket betraktas som självständiga lexikala enheter, med en betydelse som är oförutsägbar utifrån verbets och partikelns betydelser, och de behandlas ofta som sådana i svenska ordböcker. Så görs också i lexinordböckerna, och de allra viktigaste partikelverben tas med. Det är dock ingen tvekan om att en del partikelverb, som saknas i

Svenska ord, hade förtjänat en plats med större rätt än vissa förhållandevis perifera ord som nu tagits med. Jfr t.ex. de icke medtagna partikelverben *hålla ihop* och *ta itu (med)* med uppslagsord som *oförfalskad*, *plenarsammanträde* och *rangerbangård*.

En liten svaghet är också att Svenska ord inte ger någon upplysning om fast och lös sammansättning. Ordboken tar upp verbet *tillägger* men inte den löst sammansatta motsvarigheten *lägger till*. Användaren som träffar på partikel verbet *lägger till* i en text kan inte gärna förväntas räkna ut att han skall söka information i artikeln *tillägger*. I andra fall ges båda verbvarianterna (t.ex. *kommer ut* och *utkommer*), men utan korshänvisning (även om detta vore irrelevant från receptionssynpunkt vore det högst relevant från produktionssynpunkt).

Mycket av det som sagts gäller i lika hög grad de stora tvåspråkiga lexinordböckerna som Svenska ord. Vi skall avslutningsvis se speciellt på den svensk-serbokroatiska ordboken, Sv-Se (varvid vi bortser från alla politiska problem som är förknippade med beteckningen "serbokroatisk").

Användarhandledningen till Sv-Se är i stort sett densamma som till Svenska ord. Denna handledning är utomordentligt pedagogisk och informativ, men när den återges i Sv-Se och övriga tvåspråkiga lexinordböcker är den behäftad med ett närmast förbluffande fel: den ges i allt väsentligt enbart på svenska. En användarhandledning i en tvåspråkig ordbok för icke-svenskar skall självfallet vara skriven på målspråket – hur många svenska köpare av en tysk-svensk ordbok skulle acceptera en inledning huvudsakligen på tyska? Samma invändning kan i någon mån riktas mot ordbokens metaspråk, bl.a. borde rubrikerna till bildtemana givetvis varit på serbokroatiska.

I vissa fall tas svenska sammansättningar i Sv-Se både upp som egna lemman och som exempel under enklare lemman. Så t.ex. *hjärtinfarkt*:

<p>hjärta [ˈjǎ:ɔ] hjärtat hjärtan imenica 1 kroppens centrala blodpump figurativno centrum; takode o obliku (S) 3-6: srce △ ett förkalkat hjärta: zakrečeno srce △ stadens hjärta: srce grada ▽ vad har du på hjärtat?: šta ti je na srcu? ▽ inte ha hjärta att: nemati srca da △ pepparkakshjärta: (tanak i tvrd) paprenjak u obliku srca △ hjärtinfarkt -en: srčani infarkt, srčani udar, srčana klap, klijenut srca</p>	<p>hjärtinfarkt [ˈjǎ:ɔ:ɪfɑ:kt] -infarkten -infarkter imenica sjukdom som innebär att vävnad i hjärtat dör på grund av att blodkärl tappats igen: srčani infarkt, srčani udar, srčana klap</p>
--	---

Fig. 5. Artiklar i Sv-se

Det är utmärkt att ordet *hjärtinfarkt* översätts även när det står som exempel under **hjärta** – så sker alltför sällan i de tvåspråkiga lexinordböckerna –, men det bör då kontrolleras att den översättning som ges i

artikeln **hjärta** är identisk med den som ges i artikeln **hjärtinfarkt**. Så är som synes inte fallet.

En genomgående princip i alla tvåspråkiga lexinordböcker är att ge inte bara ekvivalent på målspråket utan även den svenska synonym eller parafra som finns i Svenska ord. Denna svenska förklaring kan säkert ha sitt värde i många fall, men åtminstone när det finns en absolut hundra procentig ekvivalent på målspråket tycks den rätt överflödigt. Så kan användaren t.ex. lätt undvara förklaringen "årets första månad" i artikeln **januari**:

januari [janua:ri] imenica
 årets första månad Ⓢ:30:60: januar, siječanj

Fig. 6. Artikel i Sv-se

Bortsett från påpekandet om språket i användarhandledningen handlar dessa påpekanden naturligtvis om petitesseer. Sv-Se är – liksom troligen de flesta andra stora tvåspråkiga lexinordböckerna – ett förnämligt arbete. I förbigående sagt är Sv-Se förmodligen en av de två-tre bästa svensk-slaviska ordböcker som någonsin producerats i Sverige (jfr Malmgren 1998). Den är också i större utsträckning än övriga tvåspråkiga lexinordböcker bidirektionell och har spelat en viktig roll i undervisningen i serbokroatiska för svenskar.

"Mini-lexin" och de mindre tvåspråkiga lexinordböckerna

Med "Mini-lexin" menas här det urval ur Svenska ord som utgjort underlag för ett antal tvåspråkiga lexinordböcker med ca 5000 lemman. Denna förminskade version av Svenska ord är veterligen inte tryckt men kan härledas ur motsvarande tvåspråkiga ordböcker.

Var och en som har någon erfarenhet av lexikografi vet att det inte är något trivialt arbete att göra en kondenserad version av en existerande ordbok. Det enklaste sättet är att börja med att helt enkelt stryka en del av artiklarna. Denna strykning måste baseras på rimliga lexikografiska principer – det är det första problemet. Men strykningen får konsekvenser också för de artiklar som kvarstår – och givetvis för ordbokens inledning. Hänvisningar till de strukna orden måste tas bort, numreringen av homografer måste ofta göras om, definitioner och språkprov som innehåller de strukna orden måste omarbetas och exempelord i den ursprungliga inledningen som saknas i den kondenserade ordboken måste bytas ut.

De – icke-lexikografer – som har utarbetat Mini-lexin på grundval av Svenska ord har tyvärr inte i tillräcklig grad varit medvetna om dessa grundregler. Visserligen förefaller själva lemmaurvalet rimligt, och

problemet med hänvisningar uppstår aldrig eftersom Svenska ord i stort sett saknar sådana. (Dock är hänvisningslemman av typen **män** se **man** i Svenska ord strukna i Mini-lexin, vilket är klart omotiverat.) Men definitioner och språkprov i de kvarvarande artiklarna i Mini-lexin är helt oförändrade, vilket i många fall ger olyckliga konsekvenser i de tvåspråkiga ordböckerna, t.ex. i artiklarna **sabotage** och **svar** (exemplen är från den svensk-vietnamesiska resp. den svensk-somaliska ordboken):

sabotage [sabotaːʃ] <i>sabotaget sabotage sabotagen</i> subst. avsiktlig skadegörelse på anläggningar etc (särskilt i krig): sự phá hoại (đặc biệt trong chiến tranh)	svar [sva:r] <i>svaret svar svaren</i> magac Jawaab: upplysning (eller en fråga), besked Sharax su'aal dabeed △ ge svar på en fråga △ hon fick bara undanflykter till svar △ svaret blev nej △ svars i brev -et
---	---

Fig. 7. Artiklar i Sv-vi och Sv-so

Inget av orden *skadegörelse*, *anläggning* och *undanflykt* förekommer som uppslagsord i ordböckerna, och språkprovet med *undanflykt* är som synes inte översatt.

Likaså är inledningen till t.ex. Sv-Vi full av exempelord som inte längre är kvar i själva ordboken, t.ex. *vederbörande*, *tungomål* och *fogde* i nedanstående uppställning (att sådana ord skulle finnas med i ett urval av 5000 ord är f.ö. en närmast komisk tanke):

Stilkommentar	Exempel
1	
formellt	<i>vederbörande</i>
högtidligt	<i>tungomål</i>
vardagligt	<i>snackar</i>
stötande	<i>knullar</i>
svordom	<i>djävlar!</i>
2	
historiskt	<i>fogde</i>

Fig. 8. Ur inledningen till Sv-vi

Och vidare kvarstår homografnreringen från Svenska ord, vilket t.ex. gör att man träffar på lemmat ²**förhör** trots att lemmat ¹**förhör** saknas.

De mindre tvåspråkiga ordböckerna visar också upp många andra lexikografiska och tekniska brister. Så växlar metaspråket på ett oacceptabelt sätt i Sv-So mellan svenska och somaliska (metaspråket borde förstås genomgående vara somaliska):

snackar [²snək:ar] *snackade snackat snacka(!)*

fel

hadlaya: prata odhaahaynaya vardagligt
(a *snackar*)

Fig. 9. Artikel i Sv-so

Här observerar man också att den alltför lilla graden på den svenska synonymen *prata* ger fel signaler.

I inledningen till Sv-So lyser utlovade accenttecken med sin fråvaror:

4. *Tryck*

Huvudtryck markeras genom punkt under vokalen i den betonade stavelsen.

T ex *ABF* (a:be:ef)

ide (i:de)

Enstaviga ord får ingen sådan tryckmarkering utom i uttryck med verb + partikel och reflexiva verb, vilka sammanskrivs.

T ex *tittar på* (tit:arpå:)

ger sig (jersej)

Fig. 10. Ur inledningen till Sv-so

Och i ungefär halva Sv-So används "a" i stället för "A" som symbol för personsubjekt i valensangivelserna. Etc., etc.

De lexikografiska och tekniska brister i de små tvåspråkiga lexikonordböckerna som vi hittills sett exempel på är i och för sig allvarliga, men de leder dock inte användarna direkt vilse i deras inlärningsprocess. Det gör däremot följande, inte sällan förekommande fel i första upplagan av Sv-So (felet är rättat i senare upplagor):

växel|låda [²vek:selå:da] *-lådan -lådor magac*

åtminstone [²ät:tmj:n:stone] *fallkabe*

åttonde [²ät:ände] *eray:lrineed*

Fig. 11. Ur artiklar i Sv-so

Här påstår ordboken att orden *växellåda*, *åtminstone* och *åttonde* har två huvudtryck, vilket naturligtvis är fel. Särskilt fatalt är felet på de båda senare orden, som är mycket vanliga och som inte ens har bitryck på den ena av de stavelser, där de enligt ordboken har huvudtryck.

I artiklarna om starka verb förekommer ofta ett ytterst allvarligt fel i böjningsangivelserna i Sv-So:

river [ri:ver] rivit riv! riva tal

1 xaganaya: dra över (en yta) med ett vasst föremål; slita, klösa wax af badan(dusha sare)ka marinaya, duugeynaya

springer [sprin:er] sprungit spring! springa tal

ordaya: ta sig fram genom att röra benen snabbt, löpa cararaya

sviker [svi:ker] svikit svik! svika tal

kaga baxay: missbruka förtroende, inte hålla (ett löfte), bedra, förråda ballan ka baxay, khiyaameeyey, been u sheegay

Fig. 12. Artiklar i Sv-so

Här har alltså preteritumformerna *rev*, *sprang* och *svek* fallit bort. Användaren missar därmed en synnerligen väsentlig upplysning om verbet. I värsta fall tolkar han t.ex. supinumformen *sprungit* som preteritum och vänjer sig med hjälp av ordboken vid att producera meningar som *han sprungit ut för en stund sedan*.

Med tanke på det goda svenska basmaterialet måste man säga att de befintliga upplagorna av Sv-Vi och Sv-So långtifrån uppfyller de krav de vietnamesiska resp. somaliska användarna – liksom författarna till Svenska ord – har rätt att ställa. De borde snarast revideras och ersättas av nya upplagor, kontrollästa av granskare med lexikografisk kompetens.

Sammanfattning och slutsatser

Det svenska lexinprojektet har avkastat åtskilliga utmärkta lexikografiska produkter, bl.a. Svenska ord, Svensk-serbokroatisk ordbok och flera andra av de stora tvåspråkiga lexinordböckerna. Intrycket av de mindre lexinordböckerna dras däremot ner av allvarliga tekniska och lexikografiska brister, och i vissa fall leds användarna t.o.m. systematiskt fel av ordböckerna.

Lexinprojektets historia omfattar mer än 20 år (Gellerstam 1999). Det har drivits och finansierats av Skolöverstyrelsen och dess efterföljare Skolverket, från början i samarbete med bl.a. Språkdata vid Göteborgs universitet, där Svenska ord utarbetades. Detta samarbete är dock avbrutet sedan åtskilliga år. Skolverket tycks inte heller ha något fastare samarbete med några andra instanser med kompetens i svensk lexikografi, vilket – som påvisats i uppsatsen – lett till direkt katastrofala konsekvenser vad gäller vissa av projektets senare produkter. Slutsatserna ger sig själva. Även om det svenska basmaterialet är färdigställt och inte förändras så mycket, kan det fortsatta lexinprojektet inte med framgång drivas utan svensk lexikografisk expertis. Det naturligaste vore, att samarbetet mellan Skolverket och Språkdata återupptogs, och att författarna till Svenska ord fick ett reellt inflytande – och ytterst vetorätt –

över utformningen av de tvåspråkiga lexinordböcker som baseras på denna.

Till sist några ord om det som dock i dag utan tvekan är lexinprojektets viktigaste utmaning. Trots vällovliga ambitioner har man ännu inte lyckats producera en enda lexinordbok med svenska som målspråk. Det finns sålunda t.ex. ingen somalisk-svensk eller vietnamesisk-svensk lexinordbok. Somalierna och vietnameserna i Sverige har inget enkelt sätt att ta reda på de svenska orden för de elementäraste vardagsbegrepp, om de inte råkar finnas i bildtemana. Det är knappast troligt att regelrätta vändningar av de existerande lexinordböckerna kan komma till stånd i någon större utsträckning under de närmaste åren. Men man skulle komma en bit på väg om de kommande upplagorna av lexinordböckerna – i linje med ett förslag av Sven Tarp (1999) – försågs med index över ekvivalenterna. På så sätt skulle användarna få ingångar via orden på sina egna modersmål och i de flesta fall ha möjlighet att komma fram till korrekta svenska ekvivalenter till dessa.

Litteratur

- Bergenholtz, Henning 1994: Grundordbog til genbrug. I: *LexicoNordica* 1, 243–246.
- Garlén, Claes 1985: Lexikon för invandrare. I: *Språkvård* 1985:2, 21–25.
- Gellerstam, Martin 1999: Föredrag vid symposiet om invandrarordböcker i Norden, Köpenhamn 6–7 februari 1999.
- Malmgren, Sven-Göran 1998: Föredrag vid seminarium om svensk-ryskskt ordboksprojekt, Sigtuna 24–25 oktober 1998.
- Nationalencyklopedins ordbok*. 1–3. Höganäs: Bra Böcker 1995–96.
- Svensén, Bo 1987: *Handbok i lexikografi*. Stockholm: Esselte Studium.
- Svenska ord = *Svenska ord – med uttal och förklaringar*. 2. uppl. Stockholm: Norstedts 1992.
- Sv-Se = *Svensk-serbokroatiskt lexikon*. Stockholm: Esselte Studium 1985.
- Sv-So = *Svensk-somaliskt lexikon*. Stockholm: Norstedts 1992.
- Sv-Vi = *Svensk-vietnamesiskt lexikon*. Stockholm: Norstedts 1991.
- Tarp, Sven 1999: Föredrag vid symposiet om invandrarordböcker i Norden, Köpenhamn 6–7 februari 1999.